

QARABAĞDA YENİDƏNQURMANIN HÜQUQİ ƏSASLARI

Ə.RZAYEV

AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu

Məqalədə “yenidənqurma”, “bərpa”, “yenidən dirçəltmə” anlayışlarına aydınlıq gətirilir. İkinci Dünya müharibəsində SSRİ və Avropanın dağıdılmış ərazilərinin bərpa, vurulmuş ziyanın ödənilməsi məsələlərinə tarixi ekskursiya edilir. İdarəetmənin universal xarakter daşımaqla Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərinin bərpa prosesində bütün məsələlərin bir-başına və ya dolayısı ilə onun vasitəsilə həll edilməsi göstərilir. Bərpa prosesində idarəetmənin rolu, onun mahiyyəti, xarakterik əlamətləri, sistemliliyi, tənzimləmə ilə müqayisəsi, hakimiyyət və iradə ilə bağlılığı təhlil edilir. İdarəetmədə məqsədlərin proqnozlaşdırılmasının əhəmiyyəti qeyd edilir, təşkilati strukturun, idarəetmə qərarlarının rolu göstərilir.

Məqalədə hüquqi aktlara əsaslanaraq Qarabağda bərpa prosesində nəqliyyat, rabitə, enerji, yol infrastrukturunu məsələlərinin həll edilməsi, perspektivdə Kəlbəcər və Laçın rayonlarında **külək enerjisindən**, Zəngilan, Cəbrayıl rayonlarında **günəş enerjisindən** istifadə etmək, Qarabağı “yaşıl enerji” zonasına çevirmək, Zəngilan rayonunda “**ağıllı kənd-smart kənd**”, Ağdamda “**ağıllı şəhər**” salmaq layihələrinin həyata keçiriləcəyi göstərilir.

Məqalədə, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 07 may 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilmiş Şuşa şəhərində “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında **Şuşa Bəyannaməsi**”nin imzalanmasının əlamətdar tarixi hadisə olduğu qeyd edilir.

Açar sözlər: yenidənqurma, bərpa, idarəetmə, tənzimləmə, sistem, hakimiyyət, informasiya, idarəetmə subyekti, idarəetmə obyektı

Ədəbiyyatda və siyasi qərarlarda “**yenidənqurma**” və “**bərpa**” anlayışlarının sinonimi kimi bəzi hallarda “*yenidən dirçəltmə*”, “*modernləşmə*”, “*təkmilləşmə*”, “*islahat*” anlayışlarından istifadə edilir.

“**Yenidənqurma**” termini ilk dəfə keçmiş SSRİ-də Sov. İKP MK-nın Baş katibi M.Qorbaçov tərəfindən 1987-ci ildə yeni islahatların ümumi adı və partiyanın yeni ideologiyası kimi istifadə edilmişdir. Yenidənqurma sovet dövlətinin unitar sisteminin dəyişdirilməsi, ölkədə sovet siyasi sisteminin iqtisadi, siyasi, ideoloji və sosial strukturunun modernləşməsi, demokratikləşmənin dərinləşməsi məqsədləri daşıyırdı. Yenidənqurma 1987-ci ildən başlayaraq bir neçə mərhələni (1987 -1989; 1989 – 1991) əhatə etmiş və nəticədə, nəzərdə tutulan məqsədlərə çatmamış və SSRİ-nin süqutu ilə yekunlaşmışdır.

Yenidənqurmada fərqli olaraq “**bərpa**”, “**yenidən dirçəltmə**” tam başqa mahiyyət daşıyır. Yəni söhbət müharibə və digər səbəblərdən dağıdılmış

ərazilərdə (vilayət, rayon, şəhər, kənd və qəsəbələrdə) iqtisadiyyatın, kənd təsərrüfatının və b. sahələrin bərpası, dirçəlişi və inkişafından gedir. Nümunə kimi İkinci Dünya müharibəsindən sonra SSRİ-də və Avropa dövlətlərində insan tələfatlarını və onlara vurulmuş zərərin bərpası prosesini göstərmək olar.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra SSRİ üçün əsas vəzifələrdən biri ölkənin bərpası və yenidən dirçəldilməsi idi: müharibə dövründə 1700-dən çox şəhər və 70 minə yaxın kənd və qəsəbə, 27-30 min müəssisə dağıdılmış, 27,5 milyon nəfər insan tələf olmuş, milyonlarla insan yaralanmış, iş qabiliyyətini itirmişdi, adambaşına düşən yaşayış sahəsi 3,5 m² qalmışdı.

Müharibədən sonrakı iqtisadiyyat tələb edirdi ki, sənaye, nəqliyyat yolları, kənd təsərrüfatı təcili bərpa edilsin. 1945-ci il 1 noyabrda SSRİ Xalq Komissarları Soveti “Alman işğalçılarının dağıtdığı şəhərlərin bərpası üzrə tədbirlər haqqında” qərar qəbul etmişdi. Sovet iqtisadiyyatı 1950-1951-ci illərdə bərpa edilmişdi. Sürətli bərpa prosesi nəticəsində 1947-ildə ərzaq kartoçkası ləğv edilmişdi, 1947-1950-ci illərdə hər baharda qiymətlərin endirilməsi həyata keçirilirdi.

Bərpa üçün pul və maddi vəsaitin olması əsas şərtlərdən biri idi. Potsdam (Almaniya; 17 iyul-2 avqust 1945-ci il) konfransının sənədlərinə əsasən, Birinci Dünya müharibəsindən fərqli olaraq **reparasiya** (yəni yalnız pul formasında ödənilirdi) həm də maddi formada (zavodlar, maşınlar, dəzgahlar, mal ehtiyatı, həmçinin xaricdə ehtiyatlar) ödənilməli idi.

Reparasiya (*lat.reparatio-bərpa*) beynəlxalq hüquq subyektinin digər beynəlxalq hüquq subyektinə qarşı beynəlxalq hüquqpozmalara yol verməsi nəticəsində vurduğu ziyana görə maddi məsuliyyət formasıdır. Reparasiya – günahı üzündən müharibədə vurduğu ziyana görə məğlub tərəf qalib tərəfə pul və maddi formada ödəmələr etməsidir.

Beynəlxalq hüquqda **kontribusiya** anlayışından da istifadə edilir. Kontribusiya (*lat.cantributio - “ümumi əmanət, vəsaitin ictimai yığımı*) uduzan dövlət tərəfindən qalib dövlətin xeyrinə qoyulmuş ödənişdir. Burada qalib tərəf hücum edən, zəbt edən dövlət də ola bilər. Beləliklə, fərq ödənişin üsulundadır. *Reparasiya* aqressiyaya məruz qalmış və ziyan görmüş qalib dövlətə, *kontribusiya* isə özü işğalçı ola bilən qalib tərəfə ödənişdir.

İkinci Dünya müharibəsinin sonuna *Avropanın* əksər hissəsi dağılmış vəziyyətdə idi. Kontinentin böyük şəhərlərinin çoxu, o cümlədən Varşava, Rotterdam və Berlin xarabalığa çevrilmişdi. Regionların iqtisadi strukturu dağıdılmış, milyonlarla insan evsiz qalmışdı.

“*Avropanın bərpa planı*” adlanan **Marşall planı** (1947-ci ildə ABŞ-ın Dövlət katibi Marşall tərəfindən irəli sürülmüşdür) İkinci Dünya müharibəsindən sonra *Avropaya kömək məqsədi daşıyırdı*. Planın həyata keçirilməsində Qərbi Almaniya da daxil olmaqla, 17 Avropa ölkəsi iştirak edirdi. ABŞ planının məqsədində müharibədə dağıdılmış Avropa iqtisadiyyatının bərpası, ticarət sədlərinin aradan qaldırılması, Avropa ölkələrinin sənayesinin modernləş-

məsi, Avropanın hakimiyyət strukturunda və inkişafında kommunistlərin sıxışdırılmasının zəruriliyi göstərilirdi.

ABŞ Konqresi 4 aprel 1948-ci ildə Avropaya iqtisadi köməyin dörd illik proqramını nəzərdə tutan “İqtisadi əməkdaşlıq haqqında” qanun qəbul etdikdən sonra Marşall planının həyata keçirilməsinə başlandı. Marşall planına ayrılmış ümumi vəsait 13 milyard dollara yaxın məbləğ idi (bu məbləğdən 2,8 milyard dollar Böyük Britaniyanın, 2,5 – Fransanın, 1,3 – İtaliyanın, 1,3 – Qərbi Almaniyanın, 1,0 – Niderlandın payına düşürdü).

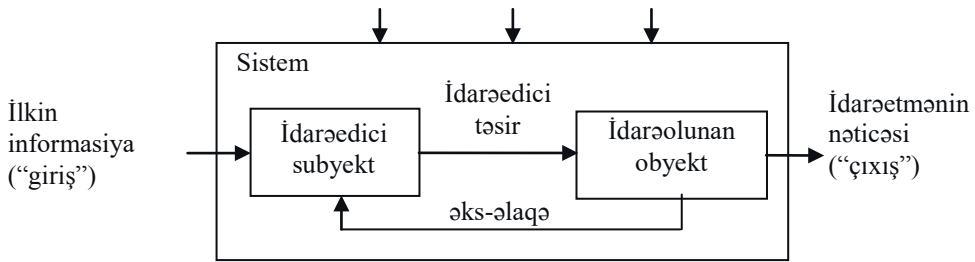
Marşallın Avropanın “birləşdirilməsi” planının məqsədlərindən biri kimi *həm Avropanın özündə və həm də Avropa ilə Amerika arasında hər hansı valyuta və gömrük sədlərinin aradan qaldırılması dururdu*. Avropada qısa müddətdə dağıdılmış şəhərlər bərpa olundu, əvvəlki vəziyyətindən daha yaxşı vəziyyətə gətirildi. Nümunə üçün Rotterdami göstərmək olar. Müharibə vaxtı bombalandığı üçün şəhər tam dağılmış vəziyyətdə idi. O, 1946-cı ildə tanınmaz dərəcədə dəyişərək yenidən qurulmuş, ən model meqapolislərdən birinə çevrilmişdir.

Təhlil göstərir ki, yenidənqurmanın, bərpanın, dirçəlişin və ya islahatların effektiv həyata keçirilməsi ilk növbədə **idarəetmənin** təşkilindən və idarəetmə - hakimiyyət subyektinin iradəsindən, idarəetmə sisteminin yeni reallığın tələblərinə uyğunlaşmasından asılıdır. İnsanların həyat fəaliyyəti, cəmiyyət və dövlətin fəaliyyət funksiyaları idarəetmə olmadan həyata keçirilə bilməz. İdarəetmədə idarəedici subyektlə idarəolunan obyektin münasibətləri, yəni onların davranış qaydaları hüquqi normalarla tənzimlənir və bununla da bütün növ insan fəaliyyəti hüquqi müstəviyə gətirilir. İdarəetmədən həm insanın həyat fəaliyyətində, həm də iqtisadi, sosial-siyasi sahədə, cəmiyyətin mənəvi həyatında geniş istifadə edilir.

İdarəetmə universal xarakter daşıyır. Qarabağın işğaldan azad olunmuş ərazilərinin bərpası prosesində bütün məsələlər birbaşa və ya dolayısı ilə onun vasitəsilə həll edilir. Nümunə kimi Qarabağın bərpası ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların idarə edilməsi ilə bağlı bəzi məsələlər haqqında” və “İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili” və “Hərbi vəziyyət elan edilməsi haqqında” 27 aprel 2021, 27 sentyabr 2020-ci il tarixli fərmanlarını göstərmək olar.

İdarəetmənin mahiyyəti və xarakterik əlamətləri

Məlumdur ki, “idarəetmə” insanların həyat fəaliyyətinin (istər fərdi, istərsə də kollektiv olsun) əsas hissəsini tutur. İdarəetmə istər insan orqanizmində, istərsə də cəmiyyətdə və hakimiyyət qollarından asılı olmayaraq dövlət orqanlarının hər birində (təşkilatdaxili fəaliyyətdə) həyata keçirilir. Harada fəaliyyət varsa, orada idarəetmənin mövcudluğundan danışmaq olar. İdarəetmənin klassik elmi anlayışı idarəetmə subyektinin (xüsusən hakimiyyət-idarəetmə subyektinin) idarəolunan obyektə məqsədyönlü şüurlu təsiri kimi baxılır. İdarəetmə təsirinin effektivliyi əks-əlaqənin düzgün qurulması və bu kanalın effektiv işləməsi ilə müəyyən edilir.

İdarəetmə öz mahiyyətinə görə müvafiq strukturları nizamlamaq və bu sistemin mövcudluğunun və inkişafının qanunauyğunluğuna tam müvafiq şəkildə effektiv funksiya göstərməsini təmin etmək məqsədilə subyektin obyektə idarəetmə təsirinə gətirir.

Hər bir idarəetmə prosesinə aşağıdakı xarakterik əlamətlər xasdır: 1) tamamlanmış idarəetmə sisteminin yaradılması; 2) qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün idarəetmə obyektinə məqsədyönlü təsirin olması; 3) idarəedən subyektin və idarəolunan obyektin mövcudluğu; 4) idarəetmə iştirakçıları arasında əsas əlaqələndirici bölmə kimi informasiyanın olması; 5) idarəetmə strukturunda iyerarxiyanın mövcudluğu; 6) idarəetmə obyektinin idarəedən subyektə tabeçiliyinin olması.

İdarəetmənin mahiyyəti ondadır ki, bir tərəf – idarəedən subyekt digər tərəfi – idarəolunan obyektə istiqamətləndirir, müvafiq təsir göstərir, əks-əlaqə kanalı ilə obyektin vəziyyəti barədə məlumat alır və bununla da, idarəetmə fəaliyyəti yaranır və münasibətlərə keçir.

İdarəetmə bir **sistemdir**. İdarəetmə sisteminin yaradılması üçün əvvəlcə məqsədlər qoyulur, sonra istifadə olunacaq meyarlar seçilir, idarəetmə subyektini və idarəolunan obyekt formalaşır, onların arasında əlaqələr (birbaşa və əks-əlaqələr) və qarşılıqlı təsir yaradılır.

Məlumdur ki, sosial sistem təbiətin başqa sistemləri, o cümlədən süni yaradılmış sistemlə həmişə **insan** vasitəsilə təmasda olur. Dövlət idarəetməsinin təsiri yalnız insana yönəldilir. İdarəetmə sisteminin əsas elementi - insan, onun maraqları və tələbatıdır. İdarəetmə sistemində həm idarəedən və həm də

idarəolunan insandır. *İnsan idarəetmədə idarəetmə sisteminin fəal bölməsi* keyfiyyətində həm idarəetmə subyekti və həm də idarəetmə obyektini rolunda: idarədən, idarəetmə qərarlarını hazırlayıb qəbul edən şəxs, rəhbər, idarəetmə aparatının işçisi və s. kimi çıxış edir.

İdarəetmə problemləri o qədər geniş və əhatəlidir ki, onu bir məqalədə təhlil etmək mümkünsüzdür, odur ki, bu məqalədə idarəetmənin yalnız bəzi aspektləri tədqiq edilir.

İdarəetmənin əsas funksiyalarından birini *tənzimləmə* tutur. Tənzimləmə qərarların qəbul edilməsi, məqsədlərin qoyulması və seçim edilməsindən sonra başlanır. İdarəetmə kateqoriyası daha ümumi xarakter daşdığı halda, tənzimləmə idarəetmənin tərkib hissəsi kimi fəaliyyət göstərir. Tənzimləmə idarəetmənin ayrılmaz hissəsi olub, idarəetmə funksiyalarını – qərarları, planlaşdırmanı, proqnozlaşdırmanı, strateji məqsədləri tamamlayır. *İdarəetmə* bütövlükdə fəaliyyətin, hərəkətin, inkişafın trayektoriyasını müəyyən edirsə, *tənzimləmə* yalnız yaranmış şəraitə, əlavə tələblərə, dövlət maraqlarına uyğun dayanıqlı olan, proqramın trayektoriyasının korreksiyasına, dəyişdirilməsinə və aydınlaşdırılmasına yönəldilir¹.

İdarəetmədə **hakimiyyət** həlledici rol oynayır. Mahiyyətə hakimiyyət idarəetmənin yaradıcısıdır. Hakimiyyətin təsiri ilə idarəetmənin ictimai münasibətlərə təsiri məqsədyönlü idarə olunan, nəzarət edilən xarakter alır, insanın həyat fəaliyyəti təşkil olunmuş və nizama salınmış vəziyyətə gətirilir. Hakimiyyət cəmiyyətə bütövlük, idarəolunanlıq xüsusiyyəti verir, təşkilatlanmaqda və qaydaların müəyyən olunmasında həlledici amil rolunu oynayır. Hakimiyyət həyat qaydalarını təmin edən və sistem yaradan təzahürdür. Hakimiyyət *iradi münasibət* olub bir tərəfdə əmr, tələb, qanun, norma və qaydaları verən subyektin, digər tərəfdə isə tabeçilik, riayət etmək, icra etmək funksiyası daşıyan obyektin olmasını şərtləndirir.

Hakimiyyətdə və idarəetmədə **iradə** prinsipial əhəmiyyət daşıyır. İdarəetmənin ilkin şərti və hərəkətverici qüvvəsi keyfiyyətində *iradə* çıxış edir. **İradə**– heç də seçilmiş məqsədə gözüyumulu getmək bacarığı deyil, o, həm də özü və cəmiyyət üçün əhəmiyyətli işi ağılla və məqsədyönlü müəyyənləşdirmək bacarığı və onu yerinə yetirməyə çalışmaq, tələmədən maneələri aradan qaldırmaq üçün optimal variantı seçmək və həyata keçirməkdir. Hər bir iradə gücü *iki mərhələdən* keçir:

Birinci – *hazırlıq mərhələsi* – burada məqsədlər aydınlaşır, məqsədə çatmaq üçün yollar, imkanlar və vasitələr müəyyən olunur və qərar qəbul edilir.

İkinci – *icra mərhələsi* – burada qəbul olunmuş qərarların icrası həyata keçirilir. İradəni həyata keçirərkən “məqsədəuyğunluq” əsas götürülməli, insanda aydın məqsədlilik, qətiyyət, inadcıllıq, təmkinlilik, cəsarət, hünər, intizamlılıq keyfiyyətləri olmalıdır.

¹<https://yandex.ru/images/search?text=управление>

Azərbaycan xalqı bu iradəni 44 günlük Vətən müharibəsində AR Prezidenti İlham Əliyevdə gördü. Telegram-kanalında “*Azərbaycan Ermənistanla Dağlıq Qarabağ uğrunda aparılan müharibəni necə qazandı?*” sualına 9 bənd üzrə şərhin birinci bəndində bu fakt obyektiv qiymətləndirilir: 1) *Güclü və iradəli Prezident və Ali Baş Komandan İlham Əliyev*; 2) Səmərəli təlimlənmiş, texniki cəhətdən təchiz olunmuş müasir bir ordu; 3) Azərbaycan əsgər və zabitlərinin yüksək əhval-ruhiyyəsi; 4) Müharibənin ədalətli xarakteri – işğal olunmuş ərazilərin azad edilməsi; 5) Səriştəli hərbi planlaşdırma, döyüş əməliyyatlarının hərtərəfli hazırlığı; 6) Ordu ilə xalqın birliyi; 7) İnkişaf etmiş hərbi-sənaye kompleksi; 8) Güclü və çoxşaxəli iqtisadiyyat; 9) Ölkə üçün optimal siyasi hakimiyyət sistemi.

İradə aparatı məqsədlər müəyyən edildikdən sonra fəaliyyətə başlayır. Məqsəd arzuolunan vəziyyətin “ideal təsəvvürüdür”. İdeyaları həyata keçirmə prosesində məqsədlərin *proqnozlaşdırılması* idarəetmə prosesində mühüm amildir, bir və ya bir neçə məqsədi seçməkdir.

Məqsədlərin proqnozlaşdırılması: 1) yaxın və uzaq perspektivdə məsələlərin vacibliyini nəzərə almaq, iş vaxtını proqnozlaşdırmaq məharəti; 2) məsələlərin həllində optimal yolları axtarmaq qabiliyyəti; 3) məqsədlərin düzgün qoyulması və onlara nail olmaq bacarığı idarəetmənin mənasını təşkil edir və nəzərdə tutulan məqsədlərə çatmaqla müəyyən olunur. Qoyulmuş məqsədlərin həyata keçirilməsi aşağıdakı ardıcılıqla müəyyən edilir: *məqsədlərin proqnozlaşdırılması* – konkret məqsədin qoyulması – məqsədə çatmaq imkanlarının dərk edilməsi – bu imkanları təsdiq və inkar edən motivlərin yaranması – motivlərin mübarizəsi – qərar keyfiyyətində imkanlardan birinin qəbul edilməsi – qərarın həyata keçirilməsi – qəbul olunmuş qərarın yerinə yetirilməsində kənar maneələrin aradan qaldırılması və qoyulmuş məqsədlərə çatılması.

Təbiətdə, cəmiyyətdə, istehsalatda baş verən hər hansı bir dəyişiklik bu və ya başqa təzahürün, prosesin, hadisənin kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikasını əks etdirir. İstənilən formada və istənilən məzmununda olan bütün bu məlumatlar **informasiyanı** təşkil edir. İdarəetmə prosesində *informasiya* əsas rol oynayır. *Informasiya* idarəetmənin bütün səviyyələrində rəhbərlərin və mütəxəssislərin əsas əmək predmetidir, lakin idarəetmə fəaliyyətinin son nəticəsi sosial-iqtisadi sistemin effektiv fəaliyyəti ilə ölçülür. Ümumiyyətlə, əhəmiyyətli ictimai vəzifəni realizə edən istənilən idarəetmə sistemlərində, xüsusən iri sistemlərdə *informasiya təminatının azı üç mənbə və kanal olmalıdır:*

- cəmiyyətin, onun şəxsiyyətlərinin və institutlarının vəziyyəti və həyat fəaliyyəti haqqında – *sosial informasiya*;

- təbii şəraitlərin və ehtiyatların potensialı və dinamikası, o cümlədən əhalinin demoqrafiyası haqqında – *ekoehiyat informasiyası*;

- elmi tədqiqat, yaradılan məhsul istehsalı, xidmət və istehlak prosesləri və istiqamətləri haqqında – *elmi axtarış informasiyası*¹.

¹ Атаманчук Г.В. Управление в жизнедеятельности людей. М.: ПАГС, 2008, с. 186

İdarəetmədə bütün fəaliyyət **strukturlaşma** ilə həyata keçirilir. Hər bir sistem struktur şəklində rəsmiləşdirilir: onun elementləri nisbi müstəqildir və sistem təşkil edirlər. Struktur onun başlıca xüsusiyyətlərini təmin edən əsas, sistem yaradan elementləri və əlaqələri əks etdirir. Strukturlaşmada *təşkilati struktur* əsas rol oynayır. İnsanların birliyi və müəyyən nisbətdə onların fəaliyyət şəraiti və qarşılıqlı əlaqəsi *təşkilati strukturu* yaradır. Təşkilatın *formal strukturu* – bu, qanunverici aktlarda, təlimatlarda, əsasnamələrdə və b. sənədlərdə təsbit olunur.

İdarəetmə orqanının işinin uğuru **idarəetmə qərarlarının** effektivliyindən asılıdır. *İdarəetmə subyekt*i tərəfindən qəbul olunan qərar *institusional* xarakter alır, sərbəst həyata başlayır. İdarəetmə qərarlarında *dövlət idarəetmə qərarı* daha mühüm əhəmiyyət daşıyır. Dövlət idarəetmə qərarı *dövlət hakimiyyəti –idarəetmə subyektinin* düşünərək rəsmi formada ifadə etdiyi sosial gerçəklərə məqsədyönlü təsir seçimidir.

İdarəetmə qərarı öz mövcudluğu prosesində - ideyanın yaranmasından tam yerinə yetirilməsinə və yeniləri ilə dəyişilməsinə qədər düşünülmüş hərəkət, müəyyən *mərhələlər və ardıcıl prosedurlarla* həyata keçirilir. İdarəetmə qərarının qəbulu prosesi müəyyən mərhələləri əhatə edir: qərarın hazırlanması; problemin formalaşması; məqsədləri, kriteriyaları və məhdudluqlarını müəyyən etmək; problemi həll etmək üçün informasiyanın yığılması və təhlili; qərarın müəyyən şəkllə salınması; alternativ qərarın hazırlanması; alternativlərin təhlili və seçilməsi; qərarın qəbulu və realizasiyası; qərarın yerinə yetirilməsinin təşkili; qərarın icrasına nəzarət.

İdarəetmə qərarları aşağıdakı istiqamətlərə yönəldilir: sosial sistemdə qəbul edilir və strateji planlaşdırmaya; idarəetmə fəaliyyətinin, insan resurslarının; istehsalat və xidmət fəaliyyətinin idarə edilməsinə; təşkilatın idarəetmə sisteminin formalaşdırılmasına.

Qarabağın dağıdılmış ərazilərinin bərpasının hüquqi əsasları

Cinayətkarın ən böyük şirnikləndirməsi - cəzasızlıqdır.

Siseron

İlahi, mənim düşmənlərimi gülünc eylə.

F. Volter

Qarabağın otuz il müddətində ermənilər tərəfindən işğal edilmiş ərazilərinin Ali Baş Komandan, AR Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə xalqla müzəffər ordu tərəfindən 44 günlük müharibədə azad olunmasının sirləri dünya mətbuatında, siyasi dairələrdə müzakirə olunmaqda, Azərbaycan xalqının və hər bir insanın yaddaşında fəxarət hissi ilə qalmaqdadır. Bu tarixi zəfər düşmən tapdığı altında olan ərazilərimizin azad edilməsi ilə yanaşı, 30 ilə yaxın davam edən münafişçiyə də son qoydu. Müharibə dövründə hərbi qələbə ilə yanaşı, İlham Əliyev tərəfindən informasiya sahəsində qazanan qələbəni də xüsusi qeyd etmək lazımdır. Cənab Prezidentin xarici informasiya kanallarına və yerli

informasiya vasitələrinə verdiyi müsahibələr informasiya blokadasının yarılməsında aparıcı rol oynamışdır.

Prezident İlham Əliyev müharibə zamanı Rusiya, Türkiyə, Fransa, Böyük Britaniya, İspaniya, Almaniya, İtaliya, Yaponiya və ABŞ kimi bir neçə ölkədən olan media qurumlarına rus, türk və ingilis dillərində olmaqla 26 müsahibə vermiş və 600-dan çox sualı cavablandırmışdır¹.

Dağıdılmış ərazilərin bərpası dövründə qarşıda ilk növbədə *kommunikasiyanın –yol və rabitənin bərpası, elektrik enerjisi ilə təminat* dayanır. Ölkə başçısı 2021-ci il fevralın 14-də Füzulidə olarkən Horadiz – Ağbənd dəmir yolu xəttinin (Ağbənddən Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Naxçıvan yoluna qoşulacaq), martın 15-də Füzuli–Hadrut avtomobil yolunun və aprelin 26-da isə Zəngilan–Horadiz avtomobil yolunun təməlini qoydu... Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Türkiyənin CNN kanalına verdiyi müsahibədə (15 avqust 2021-ci il) Horadiz–Zəngilan – Zəngəzur dəhlizi – Naxçıvan avtomobil yolunun çəkilməsinin zəruriliyini göstərmişdir. Əhmədbəyli–Füzuli–Şuşa; Horadiz–Ağbənd (Zəngilan); Xudafərin – Xanlıqlar (Qubadlı)–Laçın şəhəri; Hadrut–Cəbrayıl (Naxçıvan yoluna birləşdirilməklə); Toğanaq – Ömər aşırımı – Kəlbəcər avtomobil yollarının, hava nəqliyyatı üçün Füzulidə beynəlxalq aeroportun, Zəngilanda və Laçında aeroportların tikintisi başlanmışdır. Ümumi uzunluğu 100 kilometr olacaq Ağbənd–Zəngəzur dəhlizi–Naxçıvan dəmir yolu xəttinin strateji əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Nəqliyyat infrastrukturunu Azərbaycan və tənədaşlarının azad olunmuş torpaqlara gediş-gəlişinin təminatında əhəmiyyətli rol oynayacaq və ən mühüm məsələ – Azərbaycanın əsas hissəsi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında birbaşa dəmir yolu nəqliyyat əlaqəsinin yaranmasına böyük töhfə verəcək. Bu dəmir yolu infrastrukturunu Türkiyəyə qədər uzanacaq və beləliklə, Azərbaycanı Türkiyə ilə birləşdirən ikinci dəmir yolu şəbəkəsi yaradılacaqdır.

Bərpa işləri arasında elektrik enerjisi təchizatı xüsusi yer tutur. Bu məqsədlə Şuşa şəhərini dayanıqlı elektrik enerjisi ilə təmin etmək və ondan sonra şəhərin inkişafını təmin etmək üçün “Azərenerji” Səhmdar Cəmiyyəti Şuşa şəhərinə yüksək gərginlikli elektrik xətləri çəkmiş və Şuşa şəhərində elektrik yarımsansiyası inşa etmişdir. Potensial imkanlar nəzərə alınaraq, Kəlbəcər və Laçın rayonlarında külək enerjisindən, Zəngilan və Cəbrayıl rayonlarında günəş enerjisindən istifadə etmək, Qarabağı “yaşıl enerji” zonasına çevirmək planlaşdırılır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 07 may 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə Şuşa şəhəri **Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı** elan edilmişdir. Şuşa şəhərinin su, istilik, kommunikasiya işləri aparılmışdır. Əlamətdar tarixi hadisə Şuşa şəhərində “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında **Şuşa Bəyannaməsi**”nin imzalanması idi. Bu sənədin Qars müqaviləsinin 100 illiyi və Milli Qurtuluş Günü kimi qeyd

¹ 44 günlük diplomatiya dərsləri. Bakı: Elm və təhsil, 2021, 251 s.

edilən bayram günündə baş tutması tarixə qızıl həflərlə yazılacaq hüquqi sənəd olmaqla, iki qardaş dövlətin dostluğunun və Azərbaycanın İkinci Qarabağ müharibəsində qazandığı tarixi zəfərin yeni müstəvidə davamı idi. 1921-ci ildə imzalanan Qars müqaviləsi ilə Naxçıvanın təhlükəsizliyinin qarantı olan Türkiyə 100 il sonra - 2021-ci ildə Şuşa Bəyannaməsi ilə bu dəfə Qarabağın təhlükəsizliyinin qarantı oldu.

“Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların idarə edilməsi ilə bağlı bəzi məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 aprel 2021-ci il tarixli Fərmanı xüsusi mahiyyət daşıyır, “**ağıllı şəhər**” və “**ağıllı kənd- smart kənd**” konsepsiyalarının reallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Sonra isə bu layihələr idarəetmə mexanizmi kimi digər ərazilərimizə transfer ediləcək. Zəngilan rayonunda salınacaq “ağıllı kənd”də məskunlaşacaq əhali kifayət qədər üstünlüklərə sahib olacaq. Nəzərə alaq ki, bu modeldən inkişaf etmiş ölkələr artıq uzun müddətdir istifadə edirlər. Avropa ölkələrində, xüsusən Hollandiyada bu model geniş tətbiq olunur. “Ağıllı kənd”də sakinlərin kənd təsərrüfatı, əkinçilik və heyvandarlıqla məşğul olmaq imkanları böyük olacaq. Əldə edilən məhsullar sadəcə xammal formasında deyil, daha çox emal edilərək daxili və xarici bazara çıxarılacaq, emaledici məhsulun istehsalına imkan yaranacaq.

Növbəti addım Ağdamda “ağıllı şəhər” layihəsidir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Ağdam şəhərinin Baş Planını təsdiq edərkən demişdir: “Hesab edirəm ki, bu gün tarixi gündür. Çünki bu gün azad edilmiş torpaqlarda birinci “Baş Plan” artıq təsdiqlənir. İndi Şuşa şəhərinin Baş Planı hazırlanır, artıq bir müddətdən sonra təsdiqlənəcək. Füzuli şəhərinin, Cəbrayıl şəhərinin, digər şəhərlərin Baş Planları üzrə iş gedir. Amma birinci Baş Plan, bax, burada təsdiqlənəcəkdir. Biz elə bir şəhər quracağıq, elə bir Ağdam quracağıq ki, bütün dünya üçün örnək olacaqdır”.

“Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 29 oktyabr tarixli Fərmanı xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu fərmana görə, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazi bölgüsünə müvafiq olaraq, hər rayon üzrə xüsusi idarəetməni həyata keçirən müvəqqəti komendantlıqlar yaradılması nəzərdə tutulur. Müvəqqəti komendantlıqların fəaliyyətinə ümumi nəzarəti AR Prezidentinin Administrasiyası həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 may 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə Ağdam şəhəri də daxil olmaqla, Ağdam rayonunun işğaldan azad edilmiş hissəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəsi təyin edilib.

“Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü (14 iqtisadi rayon) haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 07 iyul 2021-ci il tarixli Fərmanı iqtisadi, sosial və siyasi əhəmiyyət daşıyır. Bu fərmanla

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının ayrılması Azərbaycanın tarixi ərazisinin hüquqi əsaslarla təsdiqidir.

Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunda Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonları, Qarabağ iqtisadi rayonunda Xankəndi şəhəri, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonlarının birləşdirilməsinin qanunvericilikdə təsbit edilməsi bu rayonların iqtisadi inkişafı ilə yanaşı, gələcək üçün bütün sahələrdə çox böyük perspektivlər açır. Bu fərmanın 7 iyulda qəbul edilməsinin siyasi mahiyyəti ondadır ki, təxminən 100 il bundan qabaq – 7 iyul 1923-cü ildə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradılmışdır. Bu fərmanın 2021-ci ilin 7 iyul tarixində qəbul edilməsi 7 iyul 1923-cü il qərarının arxivə göndərilməsi deməkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərinin bərpası ilə bağlı hüquqi aktların qəbulu məntiqi ardıcılıqla davam etdirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Rzayev Ə.H. Dövlət qulluğunun hüquqi əsasları . Bakı: Elm, 2011, 480 s.
2. Атаманчук Г.В. Управление в жизнедеятельности людей. М.: ПАГС, 2008, 400 с.
3. Hakimiyyət və idarəetmə: hüquqi və sosial aspektləri. Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə. Bakı, 2019, №1(65), c.137-148.
4. 44 günlük diplomatiya dərsləri. Bakı: Elm və təhsil, 2021, 251 s.
5. <https://yandex.ru/images/search?text=управление>

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПЕРЕСТРОЙКИ В КАРАБАХЕ

А.ПЗАЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье уточняются понятия «перестройка», «восстановление», «возраждение», Проведена историческая экскурсия по восстановлению разрушенных территорий СССР и Европы в годы Второй мировой войны и вопросу компенсации за нанесенный ущерб. Универсальный характер управления показывает, что в процессе восстановления освобожденных территорий Карабаха все вопросы прямо или косвенно решаются через управление. Анализируются роль управления в процессе восстановления, его сущность, характерные черты, системность, сравнение с регулированием, связь с властью и волей. Подчеркивается важность прогнозирования целей в управлении, указывается роль организационной структуры и управленческих решений.

На основе правовых актов в статье рассматриваются вопросы транспортной, коммуникационной, энергетической, дорожной инфраструктуры в процессе восстановления в Карабахе, реализации в перспективе проектов по использованию «энергии ветра» в Кельбаджаре и Лачине, «солнечной энергии» в Зангиланском и Джебраильском районах, превратить Карабах в зону «зеленой энергии», построения «умной деревни» в Зангиланском и «умногогорода» в Агдамском районах.

В статье также отмечается, что подписание «Шушинской декларации о союзнических отношениях между Азербайджанской Республикой и Турецкой Республикой» в г.

Шуше, объявленной Указом Президента Азербайджанской Республики от 7 мая 2021 года *культурной столицей Азербайджана*, является важным историческим событием.

Ключевые слова: перестройка, восстановление управление, регулирование, система, власть, информация, субъект управления, объект управления

LEGAL BASIS OF RESTRUCTURION IN KARABAKH

A.RZAYEV

SUMMARY

The article clarifies the concepts of “perestroika”, “restoration”, “rebirth”. A historical excursion is conducted on the restoration of the destroyed territories of USSR and Europe during the Second World War and the issue of compensation for the caused damaged. The universal nature of the governance shows that in the process of restoration of the liberated territories of Karabakh, all issues are resolved directly or indirectly through the governance. The role of governance in the recovery process, its essence, characteristic features, systematization, comparison with regulation, connection with power and volition analyzed. The importance of the goal prediction in management is emphasized, the role of the organizational structure and management decisions is indicated.

Based on the legal acts the article addresses the issues of transport, communication, energy, road infrastructure in the recovery process in Karabakh, the implementation of the future projects to use “**wind energy**” in Kalbajar and Lachin, “**solar energy**” in Zangilan and Jabrayil districts, to turn Karabakh into “**green energy**” zone, to build a “**smart village**” in Zangilan and “**smart city**” in Aghdam districts.

It is also indicated in the article that the signing of the “**Shusha Declaration on Allied Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey**” in Shusha, which was declared *the capital of culture of Azerbaijan* by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated May 7, 2021, is a significant historical event.

Keywords: perestroika, restoration, management, regulation, system, power, information, subject of management, object of management